

Надграждане и развитие

(Идеи за мандатна програма на проф. д. н. Симеон Желев за периода 2019-2023 г.)

Уважаеми колеги,

Две са ключовите думи, които стоят в основата на моето разбиране, какво трябва да правим, над какво да работим в нашия Университет за национално и световно стопанство:

- 1). **надграждане**, защото през последните години се постигна много;
- 2). **развитие**, защото имаме възможностите да постигнем още повече напред.

В това изложение представям накратко **идеите** си за една бъдеща мандатна програма; цялостна програма може да се разработи едва с влизането в подробности в различните страни от дейността на УНСС. Тези идеи бяха обсъждани с много уважавани от мен колеги от Университета. Надявам се те да се одобрят и харесат и на онези, с които не съм имал възможността да разговарям!

Според изследване на Института за бъдещето (Institute for the Future, *The Next Era of Human-Machine Partnership*, 2017, <http://www.iftf.org/future-now/article-detail/realizing-2030-dell-technologies-research-explores-the-next-era-of-human-machine-partnership>), поръчано от компютърния гигант Dell Technologies, през 2030 г. 85% от работните места (в смисъл занятия, jobs) ще бъдат нови, такива, които понастоящем не съществуват.

Ако действителността само след едно десетилетие ще е толкова различна от сегашната, то на всичко, което става и предстои да става в нашия университет, трябва да се опитаме да погледнем през очилата на бъдещето. **Ние трябва да си вършим работата тук и сега, но с все по-голяма загриженост за това, което ни очаква в не толкова далечното бъдеще.** Това означава поне две неща: (1). Да осъзнаем какъв е типажът, профилът на съвременния, „дигиталния“, студент, защото той е и обект, и цел на нашето обучение; (2). Да си дадем ясна сметка какви изисквания пред образованието, обучението и изследванията предопределя новата среда.

Преди това обаче да се обърнем към настоящето. Какви предизвикателства ни отправя то?

А. Пред какви предизвикателствата сме изправени?

1. Намаляване на броя на средношколците като основен пазар на висшето образование (ниска раждаемост, отпадане на ученици от средното образование и пр.).
2. Съкращаване на държавната поръчка в двете основни професионални направления „Икономика“ и „Администрация и управление“ и, предполагаемо, и в другите направления.
3. Свързаното с предходното (евентуално) намаляване на държавната субсидия и на собствените средства заради намаляване на масата на таксите за обучение.

4. Ожесточаване на конкуренцията за привличане на студенти и нелоялни практики от страна на конкурентите.
5. Възможният преход от 4 годишно към 3 годишно обучение в бакалавърската степен в някои специалности.
6. Промяната на подхода за финансиране на висшето образование (от 2016 г. най-малко 25% от субсидията за държавните университети вече зависи от оценката за качеството с цел този дял да достигне до 60 % през 2020 г.).
7. Изтичането на студенти по посока основно на Западна Европа (10%-12% през 2017 и 2018 година записват висше образование в страни от Западна Европа).
8. Дигиталната трансформация на обществото и икономиката и нуждата висшето образование да отговори адекватно на този процес.
9. Промяната на типажа на съвременния студент и нуждата от адекватни промени в образователния процес в тази връзка.

Б. Какво да правим в обучението на студентите?

Преди всичко ние трябва да тръгнем от осъзнаването на това какъв е съвременният, „дигитален“ студент и какви промени налага новата среда?

1. Какъв е съвременният, „дигитален“ студент?

На **ценностно равнище** съм убеден, че са много важни няколко неща, с които непременно трябва да се съобразяваме:

- Той е човек на онова, което се нарича „разширена“ реалност (extended reality, XR) – една смесица от физическата и виртуалната реалност.
- Той има възможност за сравнение, съпоставка и съизмерване не само с връстниците си от непосредствената среда, но и с тези от целия свят.
- Той търси не абстрактното знание, а непосредствената полезност на знанието, което (според неговите представи) ще му трябва – ако изобщо - в бъдещето.
- Той има едно матрично, нелинейно, образно внимание и мислене.

На **функционално равнище** той не толкова учи в класическия смисъл на думата (четене на дебели книги, конспектиране на книгите, решаване на задачи, ровене в статистически годишници и пр.), той **научава**. Това става по методите, добре познати от компютърната терминология: Прави&Научи (Do&Learn); Играй&Научи (Play&Learn); Щракни&Намери (Click&Find); Проби&Грешки (UnDo); Копирай&Залепи (Copy&Paste) и др. под. Затова си позволявам да го наричам „дигитален“ студент.

Като представям всичко това, аз не влагам **никакво оценъчно съдържание**: дали е лошо или добро. Просто казвам какъв, според мен, е съвременният студент, и с какво би трябвало да се съобразяваме, ако искаме да сме успешни в името на същия този съвременен студент.

2. Какви промени в обучението налага новата среда?

Най-общият отговор на този въпрос е: постепенно, но систематично, да се преориентираме от обучение, насочено към знания, към обучение, насочено към знания, умения, навици и нагласи за работа в една силно и бързо променяща се среда – това, което се нарича компетентностен подход в образованието. Изследванията върху работодателите у нас (фирми, публична администрация, неправителствен сектор и т.н.) показват, че и към ден днешен, и в обозримото бъдеще ние ще трябва да хвърлим повече усилия за **надграждане над вече постигнатото като равнище на компетентности** у нашите студенти в следните направления:

- По-добри *аналитични* компетентности – да се формулират познавателни задачи и хипотези, да се разчитат данни, да се правят изчисления, сравнения и съпоставки, да се извеждат обобщения, да се работи с големи и малки данни и пр.;
- По-добри *комуникационни* компетентности – да пишат доклади, отчети и сводки, да се водят делови разговори, да се общува с клиенти и пр.;
- По-добри *презентационни* компетентности – да се представят резултати от анализи, идеи, концепции, планове, програми;
- По-добри *дигитални* компетентности – да се използват по-пълно и правилно възможностите на информационните и комуникационни технологии;
- По-добри компетентности за *екипна работа* – да се сработват с другите, да се разбира и уважава мнението на другите, да се организира работата на екипа, да се целеполага, да се мотивира екипът и пр.;
- По-добри компетентности за *творческо, гъвкаво мислене и адаптивност* - според различни изследвания младите хора до 30-тата си годишнина ще са сменили средно 10 работи, което налага нуждата от такива компетентности.
- По-добри компетентности за *решаване на проблеми* – не за възпроизвеждане на знания, а за прилагането на тези знания в решаването на проблеми.

3. Какви промени и надграждане в стила и методите на преподаване и обучение се налагат?

През последните 15-20 години бяха постигнати забележими успехи в промяната на стила и методите на преподаване и обучение на нашите студенти, за които голям дял има оборудването на университета с компютърна и презентационна техника. Много преподаватели от нашия колектив имат изстрадан, богат и ценен опит в прилагането на модерен стил и методи на преподаване и обучение.

С оглед на промените, които ни очакват, и естеството на съвременния студент, след разговори с колеги преподаватели и студенти, се открояват следните посоки на промени и надграждане в това направление:

- Използване на съвременни **делови игри**, основани на реални данни и практически задачи;
- Използване на **реални данни** в лекциите и упражненията;
- Разработване и решаване на подходящи **казуси**, извлечени не само от чуждия, но и от **българския опит**;
- По-широкото включване на **самостоятелните студентски проекти** (индивидуални и колективни) в обучението и оценяването;
- Привличането като преподаватели на изтъкнати **специалисти от практиката** за изнасянето на специализирани лекции и семинарни занятия;
- Подобряване на организацията и **ефективността** на учебните стажове;
- Създаване на **бизнес инкубатор** за творческо мислене с цел подпомагане на стартъпи на студентите.

4. Наличието на вторичен пазар и как да го използваме?

Има един неоползотворен, вторичен, достатъчно голям пазар от хора, за които особено подходящо е дистанционното обучение. Повечето от тях са зрели, работещи хора, с осъзнати интереси към образование. Към тях спадат:

- Такива, които в годините са пропуснали да следват висше образование (поради липса на възможности или желание), но сега вече имат такава възможност и желание;
- Такива с висше образование, но са сменили работата си или имат желание за смяна, поради което им е нужно ново висше образование (най-вече магистратура);
- Такива с висше образование, които се нуждаят от опресняване на знанията си и придобиване на нови умения, и се нуждаят от краткосрочни курсове (визирам най-вече ИСК).

Дистанционна форма, организирана по подходящ начин, може да бъде особено удобна за тези категории, защото те могат да учат, където и когато пожелаят, без да се откъсват от обичайната си среда, без да правят разходи за път, настаняване и храна извън дома, без да се разкъсват между работа и учене, учене и семейство. Тя може да бъде и в индивидуална форма в два варианта: 1). Стандартен учебен план, но индивидуална организация на учебния процес; 2). Персонален учебен план и индивидуална организация на учебния процес.

За да стане това както трябва, е нужно да се обърнем към широко разпространената практиката на видео лекциите. Някои университети имат свои канали в най-често използваните обществени доставчици на видео стрийминг като YouTube EDU, iTunes U, Academic Earth. Други университети имат собствени видео стрийминг платформи: MIT *Open Course Ware*; Yale University *Open Yale*

Courses; University of California at Berkeley Berkeley's Webcast. Дистанционното обучение с видео лекции е добре да се съчетава с очни занятия, при които да се задават проекти за екипна работа, за да се опознаят студентите и „да си сверят часовника“ с другите. Ние разполагаме със системата Moodle и въпрос на усилия и желание е това да бъде направено чрез нея. Засега основният препъни камък е несправедливо ниското финансиране на дистанционното обучение. В тази посока трябва да се работи за **сближаването** на финансирането му с това на редовното.

Краткосрочните курсове, които са грижа на Института за следдипломна квалификация, също биха могли да се организират като дистанционно обучение. Може да се мисли и за т.нар. отворени курсове – със свободен, безплатен достъп. За онези курсисти, които имат желание да получат сертификат, след полагане на съответния изпит за сертифициране, курсът да се заплаща.

Трябва да положим усилия по посока на **привличане на изтъкнати специалисти от практиката**, които да изнасят части от учебни курсове или специализирани лекции сред бакалаврите и магистрите. Тази възможност е вече уредена нормативно и ние трябва да се възползваме от нея. За студентите това ще даде досег с практиката, перспектива за намиране на смислен и полезен стаж, а по-нататък - и намиране на работа. На преподавателите привличането на специалисти от практиката ще даде възможност за „сверяване на часовника“, за спечелване на проекти за приложни изследвания, за разработване на реалистични учебни казуси.

Вече имаме натрупан ценен опис с магистърски програми, които включват преподаватели и дисциплини от няколко катедри и факултети. Такива **хибридни програми** се възприемат много добре от студентите и трябва да положим усилия да бъдат популяризирани като успешна практика. Може да се мисли за **функционално-отраслови магистратури**, които да обединяват силните страни на двата типа специалности – функционалните и отрасловите.

5. Моделът на присъдружните училища

Мисля, че има перспектива за модела на присъдружните училища, който успешно се прилага от Технически университет – София (в лицето на ТУЕС и Професионална гимназия „Джон Атанасов“). За УНСС такива училища могат да бъдат Националната търговско-банкова, Националната финансово-стопанска гимназия в София и гимназии с този профил в други големи градове на страната. Въз основа на съответните договори, УНСС може да участва в учебния процес на тези гимназии, като по този начин си обезпечават висококачествени бъдещи студенти, за каквито ще бъде основно борбата в годините напред.

В. Какво да правим в научните изследвания?

В обозримо бъдеще най-вероятно ще продължи недостатъчното финансиране на изследователската работа в университетите. Сегашните средства стигат за малки проекти, осъществявани от малки колективи. Като правило тези проекти нямат значим обществен резонанс и са със слаб принос за репутацията на УНСС като изследователски университет.

Усилията на УНСС трябва да бъдат насочени към работа по **големи международни и национални проекти**, силно обвързани към нуждите на бизнеса. Основно място в това отношение трябва да заеме Центърът за образователни и изследователски проекти, институтите и научно-изследователските центрове, които са създадени към почти всяка катедра. Важността на такива проекти може да се търси по линията на:

- a. Финансова изгода за УНСС и за участниците в тях;
- b. Включването ни в мрежите на различни европейски университети.
- c. Издигането ни като изследователски университет с последващо отражение в размера на субсидията.
- d. Натрупването на know-how за екипна работа с представители на чуждестранни университети, организации, бизнес структури.

Особена загриженост – в това число и като финансиране – трябва да проявим към национално значими изследователски проекти, които показват **институционалния авторитет и физиономия на УНСС в страната**. Такива проекти в миналото бяха „Изследването на бизнес средата“ (с търговското му наименование „Бизнес барометър“), което се извършваше всяка година в продължение на десетина години, „Индекс на престъпността“ (съвместен проект на УНСС, Бургаски свободен университет и Института по криминалистика и криминология на БАН) и др. **Без подобни проекти, които ще показват нашата позиция по най-значимите икономически и социални проблеми и теми (икономически растеж, заетост и безработица, данъци и данъчна тежест, държавен бюджет, финансиране на общините, образование, здравеопазване и пр.), ние трудно можем да се отличим от останалите университети. УНСС има капацитета да разработва и представя такива проекти и да отстоява позициите си в тях.**

Трябва да помислим и за изграждане на **система за морално стимулиране на научното творчество** с учредяване на награди за най-добра монография, най-добра студия, най-добра статия, най-добро фундаментално изследване, най-добро приложно изследване, най-добър научен форум и т.н.

УНСС има значим, но неоползотворен, капацитет за разработване на **големи приложни проекти за структурите на едрия бизнес в страната**. Такива проекти могат и трябва да бъдат мултидисциплинарни и да включват изследователи от различни катедри и факултети. За целта трябва да се установят по-тесни връзки с организации като Българската стопанска камара, Българската търговско-промишлена палата, Асоциацията на индустриалния капитал, Асоциацията на банките, КРИБ, Българската асоциация на рекламодателите, Българската асоциация на комуникационните агенции и др.

Целесъобразно е библиотеката да закупи още **специализирани бази данни** от рода на WARC, Mintel, MarketLine и т.н., които могат да бъдат използвани за изследователската работа на докторантите, за написване на монографии и докторски дисертации, приложни изследвания, както и за учебния процес.

Трябва да се създаде **единна база данни с всички изследователски проекти** (цели, методология, инструментариум, анализи, публикации), която да бъде достъпна за преподавателите и студентите на УНСС и – при определен режим – за външни лица.

Трябва да се премине от тригодишни към **едногодишни и двугодишни** изследователски проекти. В ситуация на изключителна икономическа и социална динамика тригодишните проекти по дефиниция са обречени на остарялост преди да са започнали.

Г. За продължаваща електронизация и дигитализация

По отношение на електронизацията и дигитализацията УНСС е изпреварил далеч всички университети в страната и много в Европейския съюз. Достатъчно е само да споменем:

- Електронните протоколи;
- Електронните студентски книжки;
- Електронните главни книги;
- Електронната система Moodle.

Това, към което трябва да насочим усилията си, е:

- По-пълното онлайн обслужване на студентите и преподавателите;
- Идентифициране за онези процеси, в които може да се внедри изкуствен интелект, и постепенното внедряване на такъв;
- Разработването на онлайн книжарница за продажба на изданията на УНСС (списания, сборници, годишници, монографии и пр.);
- Сключване на споразумения с налични издателства и онлайн книжарници (Изток-Запад, Хеликон и пр.) за пласиране на наши публикации;
- Изграждане на собствена платформа за дистанционно видео обучение на основата на Moodle или оригинална такава;
- Разработване на инвестиционни карти на студентите, с които да могат да играят на борсата, като по този начин се стимулира „ученето чрез правене“.

Д. За работата със студентите

През последните няколко управленски мандата студентското самоуправление се разви и намери своите естествени форми. Това е забележимо преди всичко от работата на Студентския съвет и Студентския сенат. Няколко неща виждам в надграждането и развитието на взаимоотношенията със студентите:

- Включването в ректорското ръководство на **заместник ректор**, в чиито отговорности ще влиза работа със студентите, което ще придаде систематичност и по-добра организираност на работата със студентите и по-пряк достъп на студентите до ръководството на УНСС;
- Учредяването на статута на **студентски омбудсман**, който да се избира от средите на студентите, и да се занимава с техните права;

- Регулярно годишно изследване за удовлетвореността на студентите от обучението в УНСС и изграждането на **Индекс на удовлетвореността на студентите от обучението в УНСС**;
- Учредяване на **студентски съвети** към всяка специалност, чиято основна задача да бъде участието в обсъждане на нови или променени учебни планове и програми;
- Решаване на въпроса за **преразпределение на общежитията** (при сегашното разпределение на легловата база ние сме оцетени – имаме 5 100 места, а подадените молби за общежития са 6 500);
- Търсене на финансиране за навременни и качествени ремонти, текуща поддръжка и **саниране** на общежитията;
- Включването на студентите и докторантите в изследователски проекти, където могат да придобият умения за работа по научни изследвания, участвайки в правенето на научни изследвания;
- Подпомагане развиването и утвърждаването на **алумни клубове** на студентите;
- По-пълно **онлайн обслужване** на студентите.

Е. За финансирането

Отдавна въпросът за финансирането на държавното висше образование е излязъл извън порталите на държавните висши училища. Каквито и оптимизации да се направят, без промяна на модела на финансиране, резултатите ще бъдат частични. И все пак има резерви и в това направление. Колкото и да са малки тези резерви, те трябва да бъдат използвани. В каква посока виждам резервите:

- Оптимизация на разходите с **постоянно нарастване на работните заплати** на преподавателите и служителите;
- Големи национални и международни проекти с **големи бюджети** (такива и сега има, но те са малко на брой и включват ограничен кръг от изследователи);
- **Кросселинг** (възможност студентите да завършват втора специалност като платено обучение);
- Продължаващо обучение в Института за следдипломна квалификация с **краткосрочни, атрактивни и високо ефективни курсове**;
- Продажби на **брандирани** с логото на УНСС сувенири (вратовръзки, тениски, шалчета, шапки и пр.), каквато практика се използва широко по света.

Всички тези идеи, ако се обединим и застанем зад тях, не биха могли да бъдат осъществени без волята и усилията на всеки един преподавател, изследовател, студент и служител на нашия Университет. Духът прави силата!